

HERALDISK TIDSSKRIFT

BIND 1 • NR 10 • 1964

Stokkfisk og Stuemerker på Bryggen i Bergen

Av Johan H. Meyer

SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA

Heraldisk Selskab • Heraldinen Seura • Skjaldfræðafélagið

Heraldisk Selskap • Heraldiska Sällskapet

Stokkfisk og Stuemerker på Bryggen i Bergen

Av Johan H. Meyer

JEG VIL gjerne slutte meg til det som Hans Krag under tittelen «Litt om heraldiske fisk» skriver i HT 8/374-376, et kommentar til Sven Tito Achen's omfattende artikkel «Bergensfarerne og Islands ældste våben» i HT 5/197.

Efter lesningen av førstnevnte, forøvrigt meget interessante, artikkel kriblet det i fingrene til en som både har hatt befatning med tørrfiskeeksport og dessuten nedstammer fra en «Bergensfarer» efter å klargjøre noe om begrepene «stokkfisk» og «klippfisk».

Hans Krag fikk sagt det alt vesentlige om dette punkt, la meg til overmål bare få lov til, under henvisning til fig. 5 i Sven Tito Achen's artikkel, å sitere hvad Gyldendals Store Konversationsleksikon (1959) anfører om klippfisk: «... flekt, saltet og tørket fisk, vesentlig torsk, men også sei, lange og brosmе. $\frac{2}{3}$ av ryggraden fjernes (fisken flekkes), deretter blir den saltet, og tilslutt tørkes den etterat noe av saltet er vasket vekk.»

Fremhevelsen i sitatet er gjort av meg, og tar vi nu for oss fig. 5 på side 200 i hefte 5, ser vi at beskrivelsen av 1959 passer akkurat for tegningen i en islandsk skinnbok fra o. 1360. Nøyaktig på samme måte passer beskrivelsen for fig. 3 på side 199 i samme

hefte, Holar-salmeboken fra 1589. I begge disse tilfelle er det en *klippfisk* vi har foran oss. Uten å ha studert emnet spesielt, har jeg også alltid vært av den mening, at tilvirkningen av klippfisk først tok til i Norden en gang på 1500-tallet. Jeg slutter meg helt til Hans Krag når han foreslår, at den videre behandling av dette spørsmål overlates til noen som studerer fiskefremstillingens historie. En riktig kronologi i Islands våpens historie (den norske løve/klippfisken/falken) vil nemlig bli vesentlig lettere når det kan fastslåes, *når* klippfisken overhodet tidligst kan være blitt tatt i bruk heraldisk.

Og så til Bergensfarernes anvendelse av *stokkfisken* heraldisk. Når stokkfisk (tørrfisk, rundfisk, rotskjær m. m.) først ble tilvirket fortaper seg i historien. Tilberedningsmåten er ytterst primitiv men effektiv, og fordrer ikke salt. Slik tilberedd fisk har sikkert vært stapelmat i Norge i uminnelige tider, men det er god grunn å tro, at *eksporten* av denne vare tok et stort oppsving efter kristendommens innførelse i Nordeuropa, da etterspørslen efter fisk i fastetiden (da en ikke hadde lov å spise kjøtt) må ha øket sterkt. Kjøpmenn fra de nordtyske hansabyer meldte seg tidlig på det norske «tørr-

1. Arendt Meyers våpen på døbefont av sandstein skjenket av ham til Barrien sognekirke, Amt Syke, ved Bremen, 1660.

fiskmarked», og et sådant hadde så småningom dannet seg på strandstedet Bjørgvin (Biörgyn) som Olav Kyrre, formentlig omkring år 1070, gjorde til kaupang (kjøpstad), det senere Bergen. Det er flere tegn som tyder på at tyske Bergensfarere var på pletten fra byens grunnleggelse.

Tørrfisker har dominert Bergens fiskeeksport, ja eksport overhodet, like opp til slutten av det nittende århundre. Den er ennå betydelig, men betyr selvsagt prosentuelet idag ikke så meget for byen som før. Bergen har aldri vært særlig stor klippfiskeeksport,

tør, tyngden av denne eksport ligger i mørebyene Alesund og Kristiansund.

Det er stokkfisken som i mange variasjoner er anvendt av de tyske Bergensfarere, og det er rundfisken, den rundtørkede torsk, den edleste av de talløse kvalitetssorter som ble markedsført fra Bryggen i Bergen, som ble valgt som motiv. Og over denne plasserte man oftest en krone.

Sammen med den kronede rundfisk, som har vært et fellesmerke for alle Bergensfarere, satte den enkelte kjøpmann sitt «stumerke», et bumerke som tilhørte den «stue» han eiet eller forvaltet på Bryggen i Bergen. Om dette har Johan Koren Wiberg skrevet noe summarisk i et av Det hanseatiske Museums skrifter «Bomerker og innflyttere» (Bergen 1935). Emnet venter ennå på en vitenskapelig behandling; inntil denne foreligger er Wibergs bok antagelig det mest omfattende av den foreløpig sparsomme litteratur på området.

Kort fortalt synes mange av disse «stumerker» å gå meget langt tilbake i tiden, enkelte kanskje like til byens grunnleggelse. Wiberg inndeler dem etter et visst system, og en hel del av dem bærer sterkt preg av å være dannet av runer. Disse stumerker var knyttet til *eiendommen* (tomten, stuen, kleven, lagerhus, kjelleren m. v.), alt som tilhørte samme eiendom innen gårdsrekken på Bryggen. En slik samlet handelseiendom kalles på Bryggen en «stue», altså på moderne språk et «firma». Når stuen skiftet eier, forble stumerket på eiendommen, og den nye eier kunne ta dette i bruk. Det ble brukt overalt innen stuen, på husene over inngangen, på husgeråd, verktøy m. m., og har vel også opprindelig vært brukt som «merkelapp» på de varepartier som ble eksportert fra vedkommende stue.

Stuemerkenes holdt seg utrolig lenge på Bryggen på samme måte som så mange andre ting der ble holdt vedlike med en seiglivet tradisjon fra Middelalderen til vår tid. Da handelsformene endret seg i siste halvpart av forrige århundre, tok mange av de eksisterende eksportfirmaer stuemerket inn i sitt varemerke o. lign. Eksempler på dette finnes blandt eksisterende firmaer i Bergen idag, selvom de ikke lengere holder til på selve Bryggen.

Og så tilslutt Hans Krags spørsmål, om det ennå lever slekter i Bergen som med historisk hjemmel kunne føre den kronede stokkfisk.

Noen historisk hjemmel for å føre dette merke tør etter min mening ikke lengere være tilstede i og med at dette var et felles-merke for de nordtyske Bergensfarere og senere, da Det tyske Kontor på Bryggen i 1754 ble avløst av Det norske Kontor, av de såkalte «kontorske egenhandlere» hvis organisasjon formelt ble nedlagt 1899. Det er riktignok en rekke tørrfiskfirmaer i Bergen idag som er en direkte fortsettelse av slike kontorske egenhandlere som var medlemmer av Det norske Kontor 1754—1899, men den felles organisasjon finnes ikke mere.

Derimot er det etter min mening full hjemmel for anvendelse av stuemerker der — som foran nevnt — er knyttet til bestemte eiendommer på Bryggen. En hvilken som helst eier på Bryggen idag turde være berettiget til å ta i hevd det eller de stuemerker som gjelder for den eller de eiendommer han der måtte eie. Det kunne være morsomt om denne skikk ble vakt tillive igjen, for den har sine røtter like tilbake til byens grunnleggelse. Sikkert samtlige nuværende eiendommers spesielle stuemerker på Bryggen lar seg fastslå. Går en rundt i den gamle del av Bryggen støter en på

2. Kleberstenstavle på kjelleren i Bugården nr. 4, Bryggen, Bergen, 1666. Bredde og høyde inkl. omramming: 82 cm × 90 cm. Efter Chr. Koren Wiberg »Det tyske Kontor i Bergen« 1899.

dem overalt, og for de øvrige tomter på Bryggen er de også kjendt, blandt annet gjennom Det hanseatiske Museums litteratur.

Som et eksempel på hvorledes disse stuemerker ble anvendt, og oppfattet, skal vi ta for oss Bergensfareren *Arendt Meyer*, oldermann i Bergensfarersocietetet i *Bremen* omkring midten av 1600-tallet, altså på en tid da Det hanseatiske Kontor på Bryggen i Bergen ennå var i fullt flor.

Arendt Meyer erhvervet stue nr. 4 i Bugården på Bryggen omkring år 1644 og ansatte der sin svoger *Didrich Wolpmann* som lokal forvalter; selv var og ble Arendt Meyer bofast i *Bremen*, som han hadde innvandret til i yngre år fra landsbyen *Okel* i *Amt Syke* (ved *Bremen*), som yngre bonde-sønn. Arendt Meyer later til å ha gjort det godt, for i 1660 skjenker han en vakker døpefont til sin barndoms sognekirke i *Barrien* i *Amt Syke*, hvor døpefonten kan sees den dag idag, ja

— av kirkens gamle regnskapsbøker fremgår det at døpefonten må være laget i Bremen, for der har man bokført «drikkepenger til dem som satte opp døpefonten som kom fra Bremen, år 1659». Det interessante i foreliggende forbindelse er imidlertid at Arendt Meyer på døpefonten har latt lage et festlig «våpen» og på skjoldet er øverst innsatt bokstavene *A. M.* og derunder tilvenstre *stuemerket for Bugården nr. 4 i Bergen*, og tilhøyre før omtalte kronede rundfisk (fig. 1).

Ved denne heraldiske konstruksjon har Arendt Meyer bare fulgt en helt almindelig praksis blandt hans kolleger i Bremen og de andre hansabyer som hadde handel på Bryggen i Bergen.

Bugården nr. 4 brendte dessverre i den store Bryggebrannen i 1955, men den hadde siden Arendt Meyer's tid allerede brendt en gang før, i 1702. Men bakerst i gårdsrekken, like oppe ved Øvregaten, ligger en stenkjeller som Arendt Meyer lot bygge i 1666, og som har overlevet begge branner. Denne kjeller bærer en tavle som bl. a. har bokstavene *A. M.*, den kronede rundfisk, og altså igjen *stuemerket for Bugården nr. 4*, det samme som vi kan

se på døpefonten i Barrien (fig. 2). Sammenstillingen av disse symboler er her en noe annen enn på døpefonten, men sammenhengene er helt klar.

Når jeg så tilslutt i all beskjenhet kan opplyse, at jeg er sønnesønns sønnesønns sønnesønns sønn (det ble litt langt!) av Arendt Meyer, og at jeg dertil *eier* Bugården nr. 4 idag, så kan jeg altså til Hans Krag (som provoserte meg til dette inserat) svare at jeg vel med full rett kan nytte *stuemerket for Bugården nr. 4*.

Men fellesmerket, den kronede rundfisk, kan vel neppe lengere med noen hjemmel brukes av private personer eller firmaer i Bergen. Anderledes stiller det seg med institusjoner som Det Hanseatiske Museum der som sitt merke har tatt det fulle våpen for det hansastædiske Kontor i Bergen (den halve lübske ørn og den kronede rundfisk); samt Stiftelsen Bryggen og foreningen Bryggens Venner som har laget seg et felles merke bestående av et stiliseret middelalderskip med den kronede rundfisk tilhøyre for masten. Dette siste merke tør betegnes som meget vellykket idet det peker hen på Bryggens norske fortid og de senere århundrer som hansastædisk kontor.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.